

Jong, R. de, *Electoral culture en politieke oriëntatie. Verkiezingen in Gelderland, 1888-1940* (Historische publicaties Gelderland VI; Hilversum: Verloren, 2005, 235 blz., €25,-, ISBN 90 6550 892 9).

Sinds de Fortuyn-revolte bedenkt de politiek-bestuurlijke elite van Nederland nieuwe vormen voor onze parlementaire democratie. Deze halfslachtige pogingen worden ingegeven door het algemeen gevoel dat de kloof tussen politiek en burger groot is. Het stelsel van evenredige vertegenwoordiging versterkt niet de band tussen de kiezer en de gekozene zo luidt de analyse. De kiezer stemt op een partij. De verkiezingsstrijd gaat tussen partijen onderling. Op het moment dat de strijd oplaait en tussen herkenbare personen gaat, dan treden de ijzeren wetten van de massamedia in werking. Scherpe debatten en tegenstellingen trekken de aandacht van de kiezers. Sinds de Nederlandse politieke partijen interne lijsttrekkersverkiezingen houden, trekken de lijsttrekkersdebatten veel aandacht. Partijbijeenkomsten zijn nog nooit zo druk bezocht. Het is een vorm van amusement. Honderd jaar geleden was dat niet anders. ‘Want het debat is toch maar de hoofdzaak voor velen!’, schreef de verslaggever van de *Arnhemse Courant* van 2 juni 1909. ‘Ze kunnen elkaar zoo lekker de laag geven’, zeide de sergeant, met een vriendelijk gelaat, die naast mij zat.’ Dit citaat is afkomstig uit de precieze beschrijving van verkiezingscampagnes in drie Gelderse regio’s door De Jong. De Jong heeft eerder naam gemaakt met zijn proefschrift over de campagnes voor de Tweede-Kamerverkiezingen 1848-1887. Zijn werk vulde een leemte in de politieke geschiedschrijving. Voor het hier besproken boek geldt hetzelfde. Het is een mooi initiatief van de redactie van Historische Publicaties Gelderland dat deze historicus de mogelijkheid heeft gekregen om de electorale cultuur van drie verschillende regio’s in Gelderland, met ieder een eigen politieke cultuur, te beschrijven. Het boek is een ware ‘Fundgrube’ voor de politiek historicus en de politicoloog, die de effecten van landelijke ontwikkelingen op lokaal niveau terug kan zien.

De Jong laat de voordelen van het districtenstelsel zien: de persoonlijke campagnes en debatten die de campagnes zeer levendig maken. Maar hij laat ook de nadelen zien: ‘the winner takes all.’ Groepen van het electoraat voelen zich niet vertegenwoordigd door de districtsafgevaardigde. Waar een district vast in handen was van een bepaalde kandidaat, bijvoorbeeld de liberaal Tydeman in Tiel, deden andere partijen niet eens moeite om campagne te voeren. Jasper Loots heeft in zijn proefschrift *Voor het Volk. Van het volk. Van districtenstelsel naar evenredige vertegenwoordiging* de voor- en nadelen opgesomd. De emotionele en persoonlijke competitie, de stembusakkoorden tussen verschillende kandidaten, en de ongelijke grootte van de districten waren veel gehoorde klachten. In De Jongs studie worden deze klachten bevestigd.

Nederland was in de vorige eeuw vooral platteland en daar hadden vooral de notabelen het voor het zeggen. De Jong toont aan dat de bestuurlijke elite (burgemeesters, notarissen, rentmeesters, hereboeren en polderbesturen) een

netwerk vormde dat de herverkiezing van de liberaal Tydeman een formaliteit maakte. Ook diens opvolgers konden daarvan profiteren. Dit persoonlijk netwerk had baat bij het districtenstelsel. Door de grote fysieke afstanden lieten de kandidaten zich niet zien in de dorpen van het district Tiel. Het was daar niet ongewoon dat campagnemedewerkers met bier en jenever stemmen probeerden te trekken. Het bevorderde de opkomst, niet het stemgedrag.

In het district Arnhem kwam de politieke debatcultuur rond 1900 tot grote bloei. De stad was compact en de verschillende zalen waren goed te voet te bereiken. Door het beproefde middel van huisbezoek werden de kiezers thuis opgezocht door de liberalen en de sociaal-democraten. De confessionele partijen hadden de kerk als natuurlijk verzamelpunt. Het openbaar debat was hier aan ondergeschikt. Dat had de praktijk bewezen volgens de partijen. In de onderzochte districten waren het de liberalen die de eerste openbare bijeenkomsten belegden, waarna de sociaal-democraten en pas daarna de anti-revolutionairen het stokje overnamen. De katholieken belegden weinig tot geen openbare bijeenkomsten. Niet-katholieke kiezers zouden hun stem niet uitbrengen op katholieke kandidaten en men vond het risico te groot dat een socialistische of liberale spreker op een katholieke bijeenkomst katholieke stemmen zou wegsnoepen.

In district Doetinchem bestond een levendige debatcultuur. De tegenstellingen waren groot en daardoor waren hoge opkomsten verzekerd. De Jong ontrafelt het fenomeen van de stembusakkoorden. Na de eerste ronde bleven twee kandidaten over. Harde onderhandelingen tussen de partijen volgden. De verkiezingen van 1897 en 1901 zijn een goed voorbeeld. In 1897 kwamen de katholieken met een eigen kandidaat. De kandidaat van de ARP moest het afleggen tegen de liberale en katholieke kandidaten die meer stemmen kregen. Vanwege de landelijke samenwerking tussen de ARP van Abraham Kuyper en de katholieken in de Tweede Kamer, moest de lokale AR-afdeling de katholieke kandidaat steunen. Samen hadden ze de meerderheid. Uiteindelijk werd de liberale kandidaat gekozen: honderden AR-stemmers hadden op de liberale kandidaat gestemd. 'Wie thans den liberaal stemt, helpt verhinderen, dat wij feitelijk komen onder de macht van Rome; en welk lid onzer Hervormde Kerk moet daartoe niet medewerken?', schreef de *Graafschap-Bode*. Vanwege dit antipapisme kozen de katholieken in 1901 eieren voor hun geld en steunden van meet af aan de AR-kandidaat. De lokale ARP moest daar financieel zwaar voor bloeden door alleen de campagne te financieren, met de dreiging van een katholieke kandidaat op de achtergrond.

De overgang naar het stelsel van evenredige vertegenwoordiging zorgde voor grote veranderingen. In Tiel gingen de liberalen hard onderuit. De socialisten, maar vooral de katholieken gingen er op vooruit. De campagnes veranderden: ter mobilisatie van de eigen achterban werden manifestaties en bijeenkomsten gehouden. De moderne publiciteitsmiddelen werden niet geschuwd: radio, flyers, fietstochten, straatspeeches, optochten met muziek. Het huisbezoek werd nog steeds als belangrijkste middel gezien, al was een huisbezoek door liberalen een bezienswaardigheid. De debatten verdwenen uit de zalen, evenals het gemengde publiek. SGP en CHU droegen alleen hun beinselen uit; daarbij bleef het. Niet voor niets werd eind jaren twintig en in

de jaren dertig gesproken over de crisis der democratie. Met de opkomst van de NSB kwam het vuur in de campagnes terug. Een uitzondering moet worden gemaakt voor Colijn. Hij wist grote menigten op de been te brengen als hij een spreekbeurt hield. In Arnhem sprak hij eerst voor een uitpuilend Muis Sacrum, om het tweede deel in de Oosterkerk uit te spreken. Beide ruimten waren met elkaar verbonden met een luidsprekersysteem.

Het boek van De Jong valt in twee delen uiteen, met ieder drie subdelen over de drie districten. Dit komt de leesbaarheid niet ten goede. Als lezer moet je jezelf telkens weer opladen om dezelfde geschiedenis, maar dan in een ander district, te volgen. Ook heeft De Jong zich beperkt tot een vergelijking van de Tweede-Kamerverkiezingen. Een keer heeft hij ook onderzoek gedaan naar de Provinciale Statenverkiezingen van 1935 vanwege de opmerkelijke stembusuitslag van de NSB. Daarmee is de kans verloren gegaan ook een vergelijking te trekken met Provinciale Statenverkiezingen. Immers, een ieder weet dat deze verkiezingen ook nationale verkiezingen zijn, vanwege de getrapte verkiezing van de Eerste Kamer. Het zij hem vergeven.

Ron Stevens

Weenink, W. H., *Johan Willem Beyen 1897-1976. Bankier van de wereld, bouwer van Europa* (Dissertatie Leiden 2005, Amsterdam/Rotterdam: Prometheus/Bert Bakker/NRC Handelsblad, 2005, 575 blz., ISBN 90 446 0476 7).

In 1961 interviewde Bibeb Johan Willem Beyen, de Nederlandse ambassadeur in Parijs. De waarden die richtinggevend waren geweest in zijn indrukwekkende carrière vatte de ex-minister van Buitenlandse Zaken tegenover Bibeb samen als *'l'esprit d'artiste'*. (436) In het verlengde hiervan oordeelde Beyen niet mild over de typisch Nederlandse opstelling in internationale onderhandelingen: 'Starheid, angst om beduvelde te worden, geen gevoel voor de geste, vreselijk.' (399) Met deze citaten verschaft de begenadigd stilist W. H. Weenink in het laatste deel van zijn Beyen-biografie een dieper inzicht in de handelwijze van de partijloze minister die verantwoordelijk was voor een unieke periode van on-Nederlandse Europese politiek en een cruciale rol speelde in de *relance européenne* van midden jaren vijftig. Daar gaan wel erg veel mooi geschreven pagina's aan vooraf.

Johan Willem Beyen 1897-1976. Bankier van de wereld. Bouwer van Europa stoelt op zeer gedegen archiefonderzoek. Het boek is chronologisch opgebouwd. In hoofdstuk I (1897-1918) beschrijft Weenink de Utrechtse jeugdijaren en de studententijd. Weenink noemt Beyens vriendschap met Marie Anne Tellegen – de latere directeur van het Kabinet der Koningin – die stamt uit die periode 'onschatbaar'. (42) Hoofdstuk II (1918-1927) staat in het teken van de bliksemstart van Beyens loopbaan in de rijksambtenarij, het bedrijfsleven (Philips) en de bancaire wereld. In de periode 1927-1940 (hoofdstuk III) kreeg Beyen vervolgens de kans om als president van de BIS (Bank voor Internationale Betalingen) zijn carrière de zo vurig gewenste internationale allure te geven. In deze hoedanigheid raakt de ambitieuze bankier echter ook verwickeld in 'de kwestie van het Tsjechoslowaakse goud', die volgens Weenink 'onmiskkenbaar een smet op zijn carrière was.' (171) Enkele dagen na de bezetting van Praag door de *Wehrmacht*, in maart 1939, besloot de BIS, onder Beyens verantwoordelijkheid, het verzoek van de nationale bank in Praag, om 1845 baren goud op naam van de *Reichsbank* te stellen, onverwijld in te willigen. Beyen, die zich in dezen als technocraat opstelde, werkte daardoor mee aan de goudjacht van nazi-Duitsland. De kwestie zou Beyen 'vele jaren blijven achtervolgen' en hem bovendien 'zijn leven lang getraumatiseerd hebben.' (172)

In hoofdstuk IV (1940-1952) beschrijft Weenink hoe Beyen zich via zijn netwerk in het bedrijfsleven (Unilever, Philips) en zijn warme vriendschappelijke banden met het prinselijke paar Juliana en Bernhard ontwikkelde tot een invloedrijke adviseur van de Nederlandse regering in oorlogstijd. Zo was Beyen in 1944 delegatieleider van de Nederlandse delegatie te Bretton Woods. Na de oorlog bekleedde Beyen hoge functies bij de Wereldbank en het IMF. Hij was echter niet rouwig toen hij Amerika, dat hij ondermeer kenschetste als 'kultuurloos' (277), weer kon verruilen voor Europa. Zeker toen bleek dat hij